

Ніна Голуб,
доктор педагогічних наук,
Інститут педагогіки НАПН України

РОЛЬ МОВИ В ОБЛАШТУВАННІ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Ключові слова: освітній простір, практична риторика, мовленнєві жанри, засоби мови, спілкування.

Поняття освітнього простору набуло ваги в результаті переосмислення освітніх стратегій і тактик, посилення розвивальної й соціалізаційної функцій освіти. У результаті аналізу виявлено, що теорія питання значно випереджає практику. Зокрема в багатьох галузях науки (філософії, педагогіці, дидактиці, психології, соціології) ретельно осмислено суть і підходи до визначення цього складного й багатовимірного терміна (Бондарев П., Дерябо С., Доротюк В., Кохан О., Михайлюк Л., Приходченко К., Разуменко О., Семенова А., Слободчиков В., Ясвін В. та ін.), визначено зв'язки між структурними елементами його (Ордановська О., Семенова А.), механізми взаємодії їх, описано функційні особливості, розроблено психолого-педагогічні технології проектування (Разуменко О., Ткач Т.) та ін.

Така увага до цього соціального феномена не випадкова, адже від нього значною мірою залежить рівень не лише процесуального, але й результативного етапу. Ураховуючи універсальний характер проблеми, сфокусуємо увагу на роль ключових суб'єктів освіти. Науковий теоретичний доробок має слугувати орієнтиром не лише для управлінської гілки, але й для тих, хто проектує нові методики й технології, реалізує їх на практиці. У контексті порушеної проблеми є механізми, впливовість яких на ефективність освітнього простору досить висока. Це мовне оформлення, облаштування його. На жаль, у дослідженнях лінгводидактиків виявляємо лиш поодинокі такі спроби (Груба Т.).

Узагальнено потрактовуючи суть поняття освітнього простору, усвідомлюємо ключове призначення його – забезпечити максимально сприятливі умови для розвитку й самореалізації учнів. Не применшуючи ролі всіх складників, зазначимо, що в механізмі, який відповідає за комфорт, слово посідає високі позиції. З огляду на сказане постає нагальна потреба введення до навчальних планів у закладах загальної середньої й вищої освіти риторики як окремого предмета (дисципліни). Уроки практичної (у школі) й педагогічної (у виші) риторики здатні підготувати вчителя й учнів до усвідомлення своєї ролі в облаштуванні освітнього простору й додати впевненості в опануванні її (ролі).

Йдеться не про етапи підготовки оратора (то завдання класичної риторики), а про опанування способами взаємодії, налагодження мікроклімату. Таким потужним засобом є мовленнєві жанри, спроможні забезпечити дієвість механізму рольової поведінки, сприяти успіхові в комунікативній ситуації й розв'язанню багатьох життєво важливих проблем.

На сьогодні зроблено спроби систематизувати жанри педагогічної взаємодії (Голуб Н.) і жанри, актуальні для різних вікових категорій учнів (Голуб Н.), розроблено методичку навчання риторики у закладах загальної середньої (Нищета В.) і вищої педагогічної (Голуб Н.) освіти.

Важливим кроком вважаємо заміну в чинній програмі з української мови для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) розділу «Розвиток мовлення» розділом «Практична риторика». Зважаючи на те, що кожна людина щодня перебуває в ситуаціях, коли необхідно прийняти певне рішення, пояснити, попросити вибачення, запропонувати, спланувати, застерегти, відмовити, посівчувати тощо, автори (Голуб Н., Горошкіна О., Новосьолова В. та ін.) вперше ввели до шкільної програми мовленнєві жанри. Теоретичне осмислення суті жанрів, набуття практичного досвіду робити засобами мови комунікацію ефективною, уміння спрямувати ситуацію спілкування в русло гармонізації стосунків, а не наростання напруги, конфронтації, сприяє актуалізації знань з української мови, дієвості й функційності їх.

На етапі апробування жанри згруповано так: 1) ті, що сприяють налагодженню гармонійних стосунків (для активізації у мовленні): вибачення особисте/публічне, втішання, застереження, захоплення, зізнання, комплімент, порада, похвала, прохання, прощення, співчуття, схвалення тощо; 2) ті, що погіршують міжособистісні стосунки (для аналізу ситуацій): виправдання, висміювання, демагогія, донос, дорікання, звинувачення, знуцання (глузування), лестоці, насмішка, натяк, нашіптування (наклеп), плітки, погроза, приниження тощо; 3) ті, що сприяють підтриманню й розвиткові добрих взаємин (для активізації в мовленнєвій практиці): листівка, привітання, запрошення, лист та ін.

Зважаючи на те, що запит на кількість жанрів значно більший, ніж це передбачено програмою, пропонуємо вчителям, по-перше, працювати на випередження, а по-друге, варіанти реалізації закладено в підручники української мови (автори – Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Новосьолова, А. Ярмолюк). А саме: 1) мовленнєвий жанр у контексті конкретних методів навчання (ситуаційного, методу проєктів, вправ тощо); 2) жанри першої й третьої груп дібрані для активізації у мовленні учнів, а жанри другої групи – для аналізу й вироблення стійких правил реагування на них; 3) жанр як спосіб розв'язання проблеми в процесі аналізу тексту.

Насамкінець зазначимо, що експериментальні дані відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України засвідчують підтримку такого рішення з боку вчителів й позитивну динаміку навичок ефективної взаємодії серед учнів. На перспективу важливо визначитися із типологією мовленнєвих жанрів для зручності використання їх на уроках і планування досліджень з лінгводидактики.

Збірник тез Міжнародної конференції «ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ВИМІР», 24-25 жовтня 2019 року, м. Львів